

Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth-Early Eighteenth Centuries) (Osmanlı Sınırlarında Fidyeye Esareti (Onbeşinci Yüzyılın Başlarından-Onsekizinci Yüzyılın Başlangıcına Kadar)), ed. Geza David and Pal Fodor, Leiden-Boston: Brill 2007, XX+253, ISBN: 97890 04 15704 0.

Geza David ile Pal Fodor'un editörlüğünü üstlendiği *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth-Early Eighteenth Centuries)* (Osmanlı Sınırlarında Fidyeye Esareti (Onbeşinci Yüzyılın Başlarından-Onsekizinci Yüzyılın Başlangıcına Kadar)) adlı kitap, Brill Yayınevinin "The Ottoman Empire and Its Heritage" (Osmanlı İmparatorluğu ve Mirası) serisinde otuz yedinci cilt olarak çıkmıştır. Bu çalışma, Eniko Csukovits, Istvan Tringli, Arpad Nogrady, Geza Palfy, Klara Hegyi, Ferenc Szakaly, Istvan György Toth, Zsuzsanna J. Ujvary, Janos J. Varga, Geza David, Maria Ivanics ve Pal Fodor olmak üzere on iki Macar araştırmacının konuyla ilgili makalelerini ihtiva etmektedir. Ayrıca kitabın baş kısmında İçindekiler (V-VI), Önsöz (VII-VIII), Kısaltmalar (IX) ve Giriş (XI-XX) bölümleri yer almaktadır.

Geza David ve Pal Fodor'un editör olarak kaleme aldığı kitabın Önsöz'ünde yine kendilerinin editörlüğünü yaptığı ve 2000 yılında aynı yayınevinin bastığı *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest* (Orta Avrupa'da Osmanlılar, Macarlar ve Habsburglular. Osmanlı Fetih Döneminde Askeri Sınır Bölgeleri) adlı eserde fidye esareti ile ilgili ikinci bir cildin hazırlandığı duyurulmuştur. Ayrıca editörler, Macar Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsünde başlatılan projenin bir parçası olarak düşünülen bu eserin okuyucularına kavuşmuş olmasından da memnuniyet duyduklarını belirtmektedirler. Bu eseri hazırlamakla aslında editörler, değişik araştırma ekolleri arasındaki dengeyi sağlama ve Osmanlı dönemine ilişkin Macaristan'da yeni bulgular bulmaya değer verdiklerini gösterme arzularını ortaya koymaktadır. Eserin hazırlık aşamasında sadece tam anlamıyla Osmanlı denetiminde bulunan bölgeler hakkında yapılan konuşmalardan ve yalnız Türk ve Kırım Tatar kaynakları kullanan yazarların dahil edilmesinden kaynaklanabilecek tek taraflılıktan da kaçınılmaya çalışıldığı ifade edilmektedir. Bundan dolayı değişik arşiv malzemesine dayanan Habsburg-Macar tarihi araştırmacılarının da katkıda bulunmaları istenmiştir.

Kölelikten fidye sağlamanın yaygın bir uğraş olup olmadığı konusunda bu kitap, ikna edici bir fikir vermemektedir. Burada daha çok esir alma teknikleri ve kölelerden, ailelerinden ve cemaatlerinden para ve yarar sağlama projeleri konusunda daha fazla bilgi bulmak mümkündür. Fidyeye esarete dair bu kitap, proje çalışmaları aşamasında vefat eden Ferenc Szakaly ve Istvan György Toth'un anılarına ithaf olunmuştur.

Kitabın "Giriş" kısmı XI. ila XX. sayfaları arasında yer almaktadır. Burada köleliğin insanlık tarihinin en sürekli fenomenlerinden biri olduğu vurgulanmaktadır. Son iki yüzyıl haricinde insanların esir alınması, meta niyetine kullanılması doğal sayılmakta ve yaygın olarak kabul edilmekteydi. Erken dönem İslam tarihinde de Kölelik gündelik hayatın bir parçasıydı. Köleliğin önemi, eski Orta Doğu medeniyetlerinin bir biri ardınca Müslümanlar tarafından fethinden sonra arttı.

Bununla beraber İslam dünyasında kölelik Antik dünyada uygulanmış olandan farklıdır. Müslüman köle sahipleri köleleri hadım, koruma, cariye veya hizmetçi olarak kendi rahatlıklarını sağlamak, ev ve saraylarını korumak veya temiz tutmak için kullanıyorlardı. Bu hizmetkar köleler ticarete sık sık önemli yer tutmaktaydılar ve kültürel hayatta da yer almaktaydılar. Askeri amaçlarla da kölelerin zamanla kullanımı artmıştır. Abbasiler döneminden itibaren daha yeni dönemlere kadar İslam devletlerinin temel dayanağı, hükümdarın hizmetkarı olan yabancı kökenli köle askerler oluşturmaktaydı. İslam dininin öğretileri doğrultusunda İslam toplumlarındaki köleler genel olarak antik dö-

nemlerdeki kölelerden daha iyi konumdaydılar. Giriş kısmında Pal Fodor, İslami gelenekteki kölelerin konumunu ele almaktadır. Başlangıçta İslam dünyasındaki kölelerin büyük bir kısmı, Orta ve Doğu Avrupa Slavları arasından, daha sonra da Avrasya bozkırlarıyla Afrika'dan gelir olmuşlardır. Osmanlılar, Batı yönünde ilerlemeleri esnasında Balkan ve Orta Avrupa Hıristiyanlarını kaçırmak suretiyle köleler elde etmişlerdir. Sürekli savaşlarda elde edilen çok sayıda kölenin mevcudiyeti, çeşitli alanlarda kullanmak amacıyla toplumun ve devletin talebini artırıyor ve bu ortam kesintisiz bir şekilde köle akımını sağlıyordu. Köle talebi, yaygın ve iyi teşkilatlanmış bir köle ticareti yaratmıştır. Köle edinme noktasında Osmanlılar, pek çok uygulamayı Bizans, Venedik, Ceneviz, Mısır gibi seleflerinden almışlardır.

Osmanlılar, erkek köleler için *kul*, *abd*, *abd-i memluk*, *gulam*, *bende*, *rakik*, *halayık* ve kadın köleler için de *cariye*, *karavaş*, *eme*, *memluke*, *rakika* terimlerini kullanmaktadır. Savaş esirleri veya fidye için alınanlar hakkında esir/tutsak (bayan için *sebi*) terimleri kullanılmaktadır. Bu kitap, öncelikle esir ve onların esaret koşulları ile köleliğe adım atmış kimseleri ele almaktadır. Son otuz yılda Osmanlı köleliğine dair çalışmalar artmıştır. Ancak Osmanlı "altunçağ" yani ondördüncü ve onyedinci yüzyıllar arasındaki döneme dair herhangi bir monografi bulunmamaktadır. Öncelikle bu kitapta askeri kulluk ve buna bağlı olan yasal sorunlara yer verilmektedir. Örneğin *pençik* vergisinin Osmanlılarca uygulanmaya başlaması gibi. Araştırma konularından bir diğeri de *değişirme* usulüyle gayr-i Müslim gençlerin toplanması veya kul kökenli elitin yasal ve sosyal statüsü oluşturmaktadır. Bir sonraki aşamada araştırma konuları çeşitlenmektedir. Bu durum son zamanlarda kadı sicillerinin yoğun olarak kullanımının artmış olmasından ileri gelmektedir. Bu tür kaynaklar, köle ticareti, köle pazarı, köle ithalatının vergilendirilmesi, köle fiyatları, kölelerin etnik menşei, kadın kölelerin özel problemleri gibi konularda daha fazla bilgi sunmaktadır. Yeni araştırmalara göre başta Osmanlı Devleti olmak üzere toplumdaki çeşitli gruplar köle işçilerden yararlanmaktadır. Askeri kulluk; ev işlerinde kullanılan köleler; zanaat, ticaret ve tarım işlerinde kullanılan köleler gibi çeşitli kölelik türleri gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra uzun süreli özellikle sınır bölgelerinde fidye esareti ticareti önem kazanmıştır. Kitabın amacı, fidye esareti konusuna katkıda bulunmaktadır. Burada yer alan on iki makale savaş esirlerinin alınması, adam kaçırılması ve fidye esaretiyle ilgilidir. Mekan olarak çalışmalar, Kıbrıs'tan Malta'ya kadar uzanmakta, ancak vurgu Macaristan coğrafyasına yapılmaktadır. Yazarların Macar asıllı olması, çalışma mekanını kısmen açıklamaktadır. Aynı zamanda Macaristan coğrafyası, Rus bozkırları, Kafkaslar ve denizler bölgesi haricinde, köle avcılarının ve köle tüccarlarının ilgi odağında yer alan başlıca bölgedir. Osmanlılar için XV. yüzyıl Macaristan'dan esir elde etme bakımından parlak bir devir olarak görülmektedir. Bundan dolayı bu "karanlık çağ" aydınlatma amacıyla ilk üç makalenin yazarları tarafından kullanılan kaynaklar oldukça değerli gözükmektedir.

XVI. ve XVII. yüzyılda esirlerin alınması, esir sahipliği ve esirlerin değiş tokuşu gibi konular hakkında oldukça zengin bilgi mevcuttur. Kitaptaki makalelerin büyük bir kısmı bu dönemi incelemektedir. Bu çalışmalar, esir alınmalarının temel sebebinin fidye olduğunu göstermektedirler.

Kitapta yer alan makalelerden ilki, Eniko Csukovits tarafından kaleme alınmıştır. Bu makale, kitabın 1. ila 18. sayfaları arasında yer almakta ve "Osmanlı Esaretinden Mucizevi Kaçış" (Miraculous Escapes from Ottoman Captivity) başlığını taşımaktadır. Bu çalışmada 1396 yılında gerçekleşen Niğbolu Savaşı'nın ardından Haçlı ordusundan tutsak alınanlardan ve bazı ünlü tutsaklardan istenilen fidyelerden bahsedilerek Batı Avrupa özellikle Fransız-Burgundiya ordusunun büyük kayıpları verdiği vurgulanmıştır. Ancak bu kayıplar, Macarların verdikleri kayıplara nazaran çok daha önemsizdirler. Macar topraklarına Osmanlılar tarafından ilk akın 1390 yılında yapılmıştır. Bu akınlar sırasında ülkenin güney toprakları yani Szeremseg (Sava ve Tuna arasındaki bölge) ve Temesköz (Temes nehri ile Aşağı Tuna arasındaki bölge) vilayetleri etkilenmiştir. Ertesi yıl Osmanlı orduları, bazı kentleri yerle bir ederek Szeremseg bölgesi içerisinde ilerlemişlerdir. 1392 yılında akınlar daha çok

Temesköz bölgesinde yoğunlaşmıştır. Osmanlılar, bölgeye girerek hızlı bir şekilde esirleri alıp bölgeyi terk etmektedirler. Daha sonraki yıllarda Osmanlılar yeni bölgelere ulaşarak sınır bölgesini genişletmişlerdir. 1420 yılında Kral Sigismund'un Aşağı Tuna bölgesindeki tahkimat çalışmaları, akınların hızını yavaşlatmasına rağmen tamamen ortadan kaldıramamıştır. 1520 yılından itibaren de Osmanlılar, Macaristan'da toprak fetihlerine girişmişlerdir. Akıncıların ilk hedefi ganimet elde etmektir. Bu ganimet içerisinde yüksek fiyatla esir pazarında satılabilecek tutsaklar önemli yer tutmaktaydı. Bundan sonra yazar, Osmanlıların ilk akınlarından itibaren Macar topraklarından alınan esirlere, özellikle ünlü ailelerden gelen esirlere dair örnekler vermektedir. Bunlardan bazıları için fidyeler alınmış, bazıları defalarca esir olarak satılmış, bazıları da kaçmayı başarmıştır. Eniko Csukovits, giriş kısmında açıkça sorunsalın ne olduğunu ve hangi kaynaklardan istifade ettiğini belirtmemiştir. Makalenin gelişiminde asıl hedefinin 1390 yılından başlamak üzere yüzyıllar boyunca Macaristan'ın Osmanlı esir pazarına esirler sağladığını göstermek olduğu anlaşılmaktadır. Makalenin dipnotlarından ise, daha çok Latince yazılmış kaynaklardan istifade edildiği anlaşılmaktadır.

İstvan Tringli'nin makalesi, kitapta yer alan ikinci makale olup 19. ila 26. sayfaları kapsamaktadır. "Osmanlı Savaş Esirleri Hakkında Davalar ve Buzsin'in Kuşatılması (1481, 1522)" (Litigations for Ottoman Prisoners of War and the Siege of Buzsin (1481, 1522)) olarak adlandırılan bu makalede Macaristan'da Osmanlı esirlerinin varlığı ele alınmaktadır. Macaristan, 1526 ila 1699 yılları arasında Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. Macaristan'ın Temesköz bölgesinde ise Osmanlı hakimiyeti Pasarofça (Požarevac) antlaşmasıyla sona ermiştir. Macaristan'daki Osmanlı araştırmaları 1526-1718 yılları arasındaki dönemle sınırlıdır. Daha önceki dönemdeki Osmanlı-Macar ve Osmanlı-Hırvat ilişkileri savaş tarihçileri tarafından incelenmektedir. Ancak erken dönem Osmanlı-Hıristiyan ilişkilerinin bazı yönleri, örneğin, köle ticareti henüz yeterince araştırılmamıştır. Macar ve Hırvat esaretinde olan Osmanlılar hakkında bir düzine belge bulmak mümkündür. Macaristan'da Osmanlı kölelerinin varlığı da Batılı seyyahların dikkatini çekmektedir. Yazar, biri 1481 ve diğeri 1522 tarihli olmak üzere iki kaynaktan bahsetmektedir. Bunlar Macar mahkeme kayıtlarıdır. Bunlardan ilkinde 1481 yılında iki Türk tutsağının 1500 florin karşılığında satılması olayına değinilmektedir. Ancak bu iki tutsağın kim oldukları, nerede ve ne zaman tutsak alındıkları ve onları satanın kim olduğu konusunda birçok kayıttan gelen bilgileri özetleyen 1481 tarihli belgede herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Fakat bu iki Türkün esir oldukları Buzsin kalesinden kaçmış olabilecekleri varsayılmaktadır. 1481 tarihli bu belge ışığında yazar, Osmanlı köleleri karşılığında fidye istenildiğini, satılabildikleri ve satın alınabildikleri ve dava edilebildikleri sonucuna varmaktadır.

Buzsin kalesinde hapsedilen Osmanlılar hakkında ilk belgeden kırk yıl daha geç bir tarihte bir başka belge de bilgi vermektedir. Belgrat kalesinin alınması, Buzsin kalesinde tutsak bulunan Osmanlılara cesaret vermiştir. Onlar zindandan çıkmayı başararak muhafızları öldürmüşler ve kaleyi ele geçirmişlerdir. Dalmasya, Hırvatistan ve Slavonya banatı İvan Kıravski, Buzsin'i kuşatmak için yeterli güce sahip olmadığını düşünerek Türklerle müzakerelere başlamıştır. Kıravski, Türklerle kale karşılığında serbest kalmalarını garanti etmiştir. Buzsin kalesinden tutsakların serbest bırakılması olayı 1521 yılının sonu ile 1522 yılının başına tekabül etmektedir. İlk belgede olduğu gibi bu belgede de Türk tutsakları ile ilgili aydınlatılmayan "Türk esirleri Buzsin'e nasıl geldi? Sayıları neydi? Nerede tutsak alındılar?" gibi bazı soruların aydınlatılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla daha çok Osmanlıların Macarlardan aldığı esir ve kölelerden bahseden ilk makalenin aksine İstvan Tringli'nin çalışması Macar ve Hırvatlar tarafından alınan Türk tutsakları konu edinmektedir. Bu iki makalenin aşağı-yukarı aynı dönemleri incelenmesi ve "kölelik, esaret" olgusuna iki farklı cepheden bakması, bu fenomene bütünlüyci bir yaklaşım getirmesini sağlamaktadır.

Arpad Nogrady'ye ait kitaptaki üçüncü makale de "Hırvat Kalelerinde Hapsedilen Osmanlı Esirleri İçin Fidyeler Listesi (1492)" (A List of Ransom for Ottoman Captives Imprisoned in Croatian

Castles (1492)) başlığı ikinci makalede fikirleri destekleyici veriler sunmaktadır. Makale 27. ile 34. sayfalar arasında yer almaktadır. Burada 1492 tarihli Bihacs, Ripacs ve Szokol kalelerinde tutsak bulunan Osmanlı esirlerinin ödedikleri fidye listesi incelenmektedir. Listede Osmanlı esirlerinin büyük bir kısmının Vardar, Yenişehir ve Karaferye'den yani bugünkü Yunanistan'ın kuzeyinden geldikleri anlaşılmaktadır. Bu liste, Macaristan'da fidyesini ödeyebilecek güçte olan Osmanlı esirlerinin olduğunu ve bunların da kurtulmak için ödedikleri florin miktarlarını belirtmesi bakımından önem taşımaktadır.

Geza Palfy'nin çalışması kitapta "Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg Sınırı Boyunca Fidyeye Esareti" (Ransom Slavery along the Ottoman-Hungarian Frontier in the Sixteenth and Seventeenth Centuries) başlığı ile 35. ile 83. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu makalenin amacı, aslında Osmanlı-Macar ortak hukuku ile ilgili tüm konuları incelemek değildir. Geza Palfy, daha çok köleliğin ve tutsak ticaretinin karakteristik özelliklerini içeren Osmanlı ve Macar hukukunun ortak yanlarını ve müşterek geleneklerinin bazı unsurlarını bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Budapeşte ve Viyana arşivlerinden bulunan belgelerden elde edilen yeni bulgulara dayanmaktadır. Makale, "Osmanlı Hakimiyeti Sırasında Sınır Boyunca Esaret Gelenekleri" (Customs of Slavery along the Frontier during the Ottoman Rule, s. 38-42), "Tutsakların Elde Edilmesi ve Açık Müzayedesi" (The Acquisition and the Public Auction of Captives, s. 42-52), "Özgürlük için Fırsatlar: Kaçış, Din Değiştirme, Fidyeye Ödeme (Opportunities for Freedom: Escape, Conversion, Payment of Ransom, s. 52-57), "Fidyenin Toplanması ile İlgili Zorluklar" (Difficulties Concerning the Collection of the Ransom, s. 57-68), "Zindanda Çıkarların Temsil Edilmesi" (The Representation of Interests in the Prisons, s. 68-74), "Esir Topluluklarında Belgelerin Doğrulanması" (Authentication of Documents in the Prisoner Communities, s. 75-83) olmak üzere altı albaşlıktan oluşmaktadır. Bu makalenin bir diğer özelliği de, her iki tarafta yani Osmanlı ve Macaristan topraklarında esir alma adetlerini kıyaslayarak incelemesidir. Macaristan'da alınan Osmanlı esirlerine örnek verildiği gibi Osmanlılarca alınan Macar esirleri de örneklendirilmektedir.

Köle ticareti, Osmanlı-Macar ilişkilerinde oldukça ilgi çekici ve canlı bir konudur. Esirlerin alınması hem barış ve hem savaş dönemlerinde mümkündür. Öncelikle hem Macarların hem de Osmanlıların düşman toprağı olarak algıladıkları karşı tarafın topraklarına akınlar düzenleyerek aldıkları fidye tutsaklarına yönelik ticaret dikkat çekmektedir. İkinci noktada yine her iki tarafın savaşlar esnasında alıp uzak köle pazarlarında sattıkları tutsaklar görülmektedir. Örneğin, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Macaristan'a yapılan seferler esnasında alınan esirler Saraybosna ve İstanbul köle pazarlarında satılmışlardır. XVII. yüzyılın sonunda Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devletine karşı yaptığı savaşlarda Osmanlılardan alınan esirler, Avusturya asillerine veya İtalyan tüccarlarına satılmışlardır. Osmanlı-Macar sınırında fidye esareti, uzun barış dönemi sayılan 1604-1663 yılları arasında doruk noktasına ulaşmıştır. XVII. yüzyılda fidyeciliğin ve insan kaçırma olaylarının artması, sınırdaki köle ticaretinin potansiyelini göstermektedir. Barış zamanında esir elde etmek için düşman toprağına yapılan akınlar önemli fırsatlar yaratmaktaydı. Aynı zamanda akınlar, toprakların yağmalanması ve at ve sığır stoklarının ele geçirilmesi için ortamlar sağlamaktaydılar. Bu akınlar, aslında barış anlaşmalarının açıkça ihlali anlamına gelmekteydiler. Hıristiyan veya Osmanlı tebaasından esir alınanlar karşı tarafın toprağında bulunan zindanlara kapatılıyorlardı. Esirin kaderi, onun ailevi konumuna, rütbesine ve askeri hiyerarşideki önemine bağlı idi. Macarlar arasından alınan en değerli esirler, yüksek, orta ve bazen küçük asiller oluşturmaktaydı. Askeri komutanlar da yine değerli esirler arasında sayılmaktaydılar.

Macarlar arasından alınan esirler İstanbul'a götürülüyor ve Galata Kulesine, Rumeli Hisarına ve daha sonraki tarihlerde Yedikule Zindanına kapatılıyorlardı. Diğer taraftan Macar krallık sarayı için ise yüksek rütbeli Osmanlı askerleri değerli esirler konumundaydılar. Eğer esir alınan bir Os-

manlı için ödenen fidye tatmin edici bulunmazsa Osmanlı esiri Viyana'ya gönderiliyordu ve buradan pek kurtulma şansı yoktu. Örneğin Koppany'li Ali Bey 1583 yılında tutsak alınıp Kral II. Rudolf'a (1576-1608) teslim edilmiştir. Hem Macar hem de Osmanlı tarafından düşük rütbeli askerler "sıradan esirler" olarak algılanmaktaydılar. Bundan dolayı onlar başkente değil, esir alındıkları bölgelere komşu olan vilayetlerdeki veya sancaklardaki zindanlara kapatılıyordu. Üçüncü grup esirleri ise köylüler veya köylü askerler oluşturmaktaydı. Çok sayıda bu gruptan gelen kimseler, martaloslar ve Tatarlar ya da imparatorluk ordusundaki askerler tarafından esir alınmışlardır. Bu tür esaretteki amaç, aslında fidye değildi. Buradaki amaç, daha çok alınan bu tür esirlerin İstanbul veya Almanya veya İtalya köle pazarlarında satılmalarıdır. Esir alınanların askerler tarafından paylaşılması çeşitli yollardan olmaktaydı. Bazen açık arttırma yoluyla esirler satılmaktaydı ve elde edilen gelir, askerler arasında bölüştürülmekteydi. Sebest kalmanın fidye ödemek, kaçmak veya din değiştirmek gibi çeşitli yolları vardı. Din değiştirme daha çok "ıkna" yoluyla mümkündü. Eşit değerdeki yani eşit miktarda fidye getirebilecek esirlerin ikili anlaşmalar gereği takasa tabi tutulmasıyla da bir tutsağın serbest kalması mümkündü.

Hem Osmanlılar hem de Macarlar, fidye toplama işini en iyi şekilde esirin kendisinin yapabileceğini kabul etmişlerdir. Her iki taraf da esirin fidyesini toplayıp geri dönmesi konusunda çeşitli kefalet sistemleri geliştirmeye çalışmıştır. Genelde esir, akrabaları fidyenin bir kısmını gönderdikten sonra serbest bırakılırdı. Örneğin Budin'de bir esir serbest kalması için en azından fidyenin yarısının ödenmiş olması gerekiyordu. Bir kontrat ile bir Macar asili veya komutanı ya da Osmanlı subayı bir esire serbest kalması için kefil olabiliirdi. Esir sahibi ise fidyenin ödeneceği son tarihi belirliyordu. Eğer belirlenen tarihte fidye ödenmezse esir, zindana geri dönmek zorundaydı. Rehin sisteminin de bir esirin serbest kalması için uygulanageldiği görülmektedir. Ancak suüstimallere yol açtığı da bilinmektedir. Esirin akrabalarının fidyeyi toplama işlemi tamamlanana kadar esirin akrabaları belli sayıdaki hizmetçiyi tutsak alınan kişinin yerine zindana gönderilmekteydi. Kefalet sisteminin, kefil olan kişiler (özellikle fidyenin ödenmesine kefil olanlar) açısından fidyeyi iki kat ödeme veya bir uzunun kesilmesi gibi çok ciddi cezalara maruz kaldıklarına dair örnekler vardır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren esir topluluklarının oluşturulmaya başlandığı görülmektedir. XVII. yüzyıldan itibaren ise, esirler katip aracılığıyla dilekçe yazmakta ve bunların tasdiki için de mühürler kullanmaya başlamışlardır.

Geza Palfy'nin kapsamlı çalışmasına bir değerlendirme yapacak olursak burada kendisinin Osmanlılar ve Macarlar tarafından uygulanan fidye için esir alma adetlerini, fidye toplama pratiklerini ve esirlerin serbest kalmasıyla ilgili uygulamalarını akıcı bir dille çok sayıda örnek vererek ele aldığını belirtmemiz gerekir.

Klara Hegyi'nin kaleme aldığı "Macaristan'da Osmanlı Kalelerinde Asker Olarak Azad Edilmiş Kölelerin [Yer Alması]" (Freed Slaves as Soldiers in the Ottoman Fortresses in Hungary) kitabın 85. ila 91. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu makalede biri 1553/1554 ve diğeri 1557/1558 olmak üzere iki mevabib defterinden hareketle Macaristan'daki Osmanlı kalelerinde Balkan kökenli askerler ele alınmaktadır. Özellikle Bosna ve Hersek bölgelerinin Macaristan'daki Osmanlı kalelerine en fazla asker gönderen bölgeler oldukları belirtilmektedir. Özellikle toprağı az olan köylüler veya kimsesiz çocuklar askerlik görevine alınmışlardır. Macaristan'da Osmanlı kalelerinde askerlik yapan diğer bir grup da azad edilmiş kölelerdir. Özellikle daha önce askerlik yapmış ve İslam olmuş azatlı köleler asker olarak görevlendiriliyorlardı. 1554 yılında mevabib defterinde kayıtlı 3412 askerden 54'ü azadlı köledir.

Ferenc Szakaly, "Kopanyli Ali Bey'in Fidyesi, Osmanlı Macaristan'ında Esir Alınmanın Ticarete Etkisi" (The Ransom of Ali Bey of Kopany, the Impact of Capturing Slaves on Trade in Ottoman

Hungary) başlığı altında kitabın 93. ve 114. sayfaları arasında 1583 yılında tutsak alınan Kopanyli Ali Bey'in hikayesini kaleme almıştır. Çalışma, Ali Bey'in fidesi ile ilgili Macar ve Osmanlı tarafları arasında yapılan yazışmalara dayanmaktadır. Ali Bey, nakit olarak 30000 filuri ile 100 öküz, 2 atlı ve gümüşlü eyere sahip at, örtüsüyle beraber başka 8 at daha, İran ipek halısı ve buna benzer pek çok şeyi fide olarak kurtulmanın bedeli için ödemek zorundaydı. Ali Bey'in fidesinin ödenmesi ile ilgili bilgiler 1591 yılının sonuna kadar uzanmaktadır. Ancak Ali Bey'in istenilen 30000 filuriyi ödeyip ödemediği konusunda bilgi yoktur. Ferenc Szakaly'nin makalesinin giriş ve sonuç kısımları çok ayırtedilememektedir. Çalışmanın girişinde araştırmamanın amacı, sorunsalı ve kullanılan kaynaklar açıkça belirtilmemiştir. Çalışmanın hangi kaynaklara dayandığı makalenin gelişiminden anlaşılabilir. Makalenin hedefi açıkça belirtilmediği gibi çıkarılan sonuçlar da tatmin edici gözükmemektedir.

Istvan György Toht, "Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Macaristan'ında Türk Esiri Olarak Katolik Misyonerler" (Catholic Missionaries as Turkish Prisoners in Ottoman Hungary in the Seventeenth Century) adlı çalışmasında XVII. yüzyılda Osmanlı Macaristan'ında inanç yaymakla meşgul olan Katolik misyonerlerin esir alınmasından ve bu esaret dönemlerinde yaşadıklarından söz etmektedir. Makale, kitapta 115. ila 140. sayfalar arasında yer almaktadır. Makalenin girişi olarak Mohaç bölgesinde faaliyet gösteren rahip Don Simone Matkoviç'in Roma'ya yazdığı mektuptan söz edilmektedir. Don Simone Matkoviç, 1634 yılında Budin'de Vezir Cafer Paşa'nın emriyle diğer iki Romalı rahiple beraber tutsak alınmıştır. 1635 yılında da Saraybosna'ya gelen Matkoviç, Roma'ya hitaben fidyelerinin karşılanacağı ümidiyle esareti sırasında yaşadıklarını anlatan bir mektup yazmıştır. Don Simone Matkoviç, Ortaçağ Bosna krallarının soyundan gelmektedir. Çalışmanın gelişiminde makalenin asıl dayandığı kaynaklar olarak Roma'da bulunan Kutsal İnanç Yayma Cemaati'nin arşivinden kalan belgeler olduğu vurgulanmaktadır. Ferenc Zakaly'nin çalışmasında olduğu gibi Toht'un da çalışmasının amacı, sorunsalı ve elde edilen sonuçlar açıkça belirtilmemiştir. Bu noktaların kavranması okuyucunun yeteneğine bırakılmıştır. Ancak konunun ilgi uyandırıcı özelliğe sahip olduğunu da vurgulamak gerekir. Makalenin 133. ila 140. sayfaları arasında yer alan bölümünde Osmanlı döneminde Macaristan topraklarında Katolik misyonerlerle ilgili kaynaklar verilmiştir. Aslında yazar, bu çalışmada Katolik misyonerlerin ilgi çekici esirler olabileceklerini vurgulamaktadır. Çünkü tutsak alınmış bir misyonerin fidesinin ödenme ihtimali yüksektir ve genelde Katolik cemaati tarafından karşılanmaktadır. Diğer taraftan misyonerleri yakalamak için düşman toprağına geçmek ve akın yapmak gerekmiyordu. Onları Osmanlı toprağında iken esir almak mümkündü. Ayrıca fidenin toplanması için esirleri göndermek gerekmiyordu, yerli Osmanlı tebaası Katolik köylerin ileri gelenlerine haber gönderilip fide temin edilebilirdi.

Zsuzanna J. Ujvary'nin çalışması kitapta 141. ila 167. sayfaları arasında yer almaktadır. Makale, "Osmanlı Macaristan'ında (Onyedinci Yüzyılın Ortası) Müslüman Esirin Takas Edilmesi" (A Muslim Captive's Vicissitudes in Ottoman Hungary (Mid-Seventeenth Century)) başlığını taşımaktadır. Yukarıda ele alınan Istvan György Toht ve Ferenc Zakaly'nin çalışmaları gibi Zsuzanna J. Ujvary'nin çalışmasında da kaynaklar tanıtılmamış, çalışmanın sorunsalı, hedefi ve sonuçları da net bir şekilde ortaya konmamıştır. Ancak makalenin gelişiminde "Kutsal Barış" korumakla görevli General Kaptan Adam Bathyan'yın (1633-1659) ve ailesinin arşivinden istifade edildiği anlaşılabilir. Makalede Müslüman esirler ve bunlar karşılığında istenilen fidyeler konusunda önemli data sunulmaktadır. Özellikle sipahi olan Peçli Receb'in uzun süren esareti ve bu uğurda yaşadığı maceralar anlatılmaktadır.

Janos J. Varga'nın "Münih'ten Osmanlı Esirlerinin Fide Karşılığı Serbest Bırakılması" (Ransoming Ottoman Slaves from Munich (1688)) adlı çalışması kitapta 169. ve 181. sayfalar arasında bulunmaktadır. Adından da anlaşılacağı gibi bu makalede Budin'in Lorrain Dükü Karl ile Bavyeralı

Maximilian tarafından ele geçirilmesinden sonra alınan çok sayıda Osmanlı esiri ve bunların fidyelerinin ödenmesi üzerine serbest bırakılmaları konusu ele alınmaktadır. Lorrain Dükü Karl ile Bavyera Prensi Maximilian Emmanuel, 78 günlük kuşatmanın ardından 2 Eylül 1686 tarihinde Budin kalesini ele geçirmişler ve çok sayıda Osmanlı tebaası Müslümanı esir almışlardır. Maximilian Emmanuel 345 esir almış, bunları Tuna üzerinden 3 gemiyle Regensburg'a nakletmiş ve oradan da askerlerin eşliğinde Münih civarındaki köy ve kasabalara götürülmüşlerdir. Burada köprü yapımı, kanalizasyon inşası gibi çeşitli işlerde kullanılmışlardır. Bu makalede de kullanılan kaynaklar, çalışmanın amacı, sorunsalı ve elde edilen sonuçlar açıkça belirtilmemiştir. Bunların tespiti okuyucuya bırakılmış gözükmektedir.

Geza David, "1700 Yılı Civarında Galata ve İstanbul'da Azad Edilmiş Erkek Köleler" (Manumitted Male Slaves at Galata and Istanbul around 1700) adlı çalışması daha önce incelediği kadın köleler ilgili makalesinin bir benzeri niteliğindedir. Makale, kitapta 183. ve 191. sayfaları arasında yer almaktadır. Geza David, daha önce kadın köleler için kullandığı malzemenin erkek köleler için de bilgiler ihtiva ettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla yazar, "1700 Yılı Civarında Galata ve İstanbul'da Azad Edilmiş Kadın Köleler" (Manumitted Female Slaves at Galata and Istanbul around 1700) adlı makalesini hazırlarken istifade ettiği aynı belgeleri kullanmıştır. Bunlar, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde muhafaza edilen 111 numaralı Mühimme Defterinde yer alan ve 1698-1701 tarihlerine ait olan hükümlerdir. Ayrıca yazar, bu makalede iki cinsiyet arasındaki fiyat ayrımı, sahipleri ve buna benzer özellikler arasında farklılıklar tespit etmeyi hedeflediğini belirtmektedir. 1699 yılında Karlofça Antlaşmasının ardından Avusturya elçisi Wolfgang von Öttingen ve konuyla ilgili resmi görevli Adolph von Sinzendorf, Osmanlı Devleti'nden Hıristiyan esir ve kölelerin, özellikle Habsbourg topraklarından alınmış olanların geri verilmesini istemişlerdir. Geza David, Avrupa asıllı erkek kölelerin yaşadığı yerleri, etnik kökeni, eski sahiplerinin mensup olduğu din ve etnik kökeni ve kölelerin azat edilmesi için istenilen fiyatları inceledikten sonra azat edilmiş kölelerin anayurtlarına dönüp dönmedikleri konusunda bilgi elde edemediğini belirtmektedir.

Kitapta Kırım bölgesi üzerine yer alan tek makale Maria İvanics'in "Köleleştirme, Köle İşçi ve Kırım Hanlığında Esirlere Yapılan Muamele" (Enslavement, Slave Labour and the Treatment of Captives in the Crimean Khanate) adlı çalışmasıdır. Kitabın 193. ila 219. sayfaları arasında kapsamaktadır. Makale, "Askeri Seferler Esnasında Esir Alma Fırsatları" (*Opportunities for Taking Prisoners during Military Campaigns*, s. 194-195), "Hanlıkta Esirlerin Ekonomik Anlamı" (*The Economic Significance of Captives in the Khanate*, s. 195-201), "Macar Seferlerinde Esir Alma Fırsatları" (*Opportunities for Capturing Slaves in the Hungarian Campaigns*, s. 201-207), "Kölelere Yapılan Muamele-Macar Savaş Esirlerinin Kaderi" (*Treatment of the Captives-the Fate of the Hungarian Prisoners of War*, s. 207-219) olmak üzere dört altbaşlıktan oluşmaktadır. Makalede Kırım Hanlığında görülen esir alma geleneğini ve esir ticaretini ele alan bir çalışmadır. Tatarların çok sayıda esir alabildikleri seferler, genellikle Lehistan, Rusya ve Çerkez bölgesine yapılanlardır. Bu çalışmada da kullanılan kaynaklar, çalışmanın hedefi, sorunsalı açık bir şekilde metnin gelişiminde yer almamaktadır. Dipnotlarda kullanılan bibliyografyadan yazarın bazı *maliyeden müdever* defterlerden, bazı Osmanlı kroniklerinden ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden istifade ettiği anlaşılmaktadır. Tatarlar, Macar topraklarına Osmanlı ordularıyla beraber gelebilmişlerdir. Rusya ve Lehistan'a sık sık askeri seferler ve akınlar düzenlenirken Macar topraklarına Tatar akınları oldukça nadir görülmektedir. Yarım asır içerisinde bir kez Tatarların Macar topraklarına akınlarda buldukları bilinir. Sonuç olarak yazar, Transilvanya-Tatar-Osmanlı ilişkileri çerçevesinde Tatarların Transilvanyalıları esir alması sadece ekonomik değil, siyasi boyuta da sahip bir olgu olduğunu belirtmektedir. Bu yönüyle Rusya ve Lehistan topraklarından alınan esirler amaç bakımından farklılık göstermektedir.

Kitaptaki son makale olan Pal Fodor'un çalışması "Onyedinci Yüzyılın Başında Akdeniz'de Maltalı Korsanlar, Osmanlı Esirleri ve Fransız Tüccarlar" (Maltese Pirates, Ottoman Captives and French Traders in the Early Seventeenth-Century Mediterranean) başlığını taşımaktadır. Pal Fodor'un çalışması kitapta 221. ila 237. sayfalar arasında yer almaktadır. Makalenin 234. ila 236. sayfaları arasında Malta esaretinden kurtulmuş Osmanlı kölelerinin listesi ilave edilmiştir. Çalışmanın son sayfası olan 237. sayfada ise, "Maltalı Korsanlar, Osmanlı Esirleri" (Maltese Pirates, Ottoman Captives) başlığını taşıyan bir harita yer almaktadır. Pal Fodor, bu çalışmasında Maltalı korsanlık ekonomisinin bir yönünü yani Osmanlı tebaasından olan kişilerin tutsak alınması ve bunlar için fidye istenilmesi, bu tür olayların ardında yatan ticari ve siyasi çıkarlar ve buna benzer konuları incelemeyi hedeflediğini belirtmektedir. Ayrıca yazar, bu çalışmasının Paris Bibliotheque Nationale'deki bulunan bir belgeler koleksiyonuna dayandığını ifade etmektedir. Bu koleksiyon, 1626-1651 yılları arasında İzmir'de Fransız konsolosu olan Jean Dupuy'e aittir. Söz konusu koleksiyon 36 Osmanlı temessükü veya hücceti içermektedir. Makale, Osmanlı tabiyetinde olup da esir alınan Müslümanların Güney Avrupa'daki esaretini ele alması bakımından önem taşımaktadır.

Son olarak kitabın sonunda 239. ila 253. sayfalar arasında ayrıntılı yer ve kişi adları indeksine yer verilmiştir. Bu çalışma, Macaristan'da 1526-1718 yılları arasında kabul edilen Osmanlı-Macar ilişkilerini tutsaklık ve fidye konusunu temel alarak 1390'lı yıllara kadar geriye çekmektedir. Fidye ve tutsaklığın insanlık tarihi boyunca var olduğunu, bununla birlikte İslam dünyasındaki uygulamasının Antik dünyaya nazaran daha hafif olduğuna vurgu yapılmaktadır. Çalışmada Osmanlı döneminde Kırım'dan Malta'ya kadar uzanan ve ağırlıklı olarak Orta Avrupa coğrafyasında esaret ve fidye işlenmiştir. Bu yapılırken esaret ve fidyenin sadece Müslümanlar tarafından değil, Hıristiyanlar tarafından da siyasi ve ekonomik amaçlarla yoğun olarak uygulandığına dikkat çekilmiştir. Bu çalışmayı okuyan herhangi bir okuyucu, tutsaklık ve fidye sorununun insanlık tarihinin karanlık yüzlerinden birisi olduğunu dehşete kapılarak öğrenebilmektedir.

AYŞE KAYAPINAR